

Jadwiga Pazdan

Doniesie dla notariuszy nowości w międzynarodowym prawie spadkowym

1. Uwagi wstępne

Prace prowadzone w ramach Programu haskiego¹ Rady Europejskiej uchwalonego w listopadzie 2004 r. doprowadziły wpierw do przygotowania w 2009 r. projektu rozporządzenia², a następnie do przyjęcia 4 lipca

---

¹O tych pracach pisali m.in. H. D ö r n e r, Ch. H e r t e l, P. L a g a r d e, W. R i e r i n g, *Auf dem Weg zu einem europäischen Internationalen Erb- und Erbverfahrensrecht*, IPRax 2005, z. 1, s. 1-8; T. P a j o r, *O projekcie harmonizacji międzynarodowego prawa spadkowego w Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 877-888; M. W o l t z, *Internationales Erbrecht in der UE – Perspektiven einer Harmonisierung*, IPRax 2005, z. 1, s. 64-66; G. H o h l o c h, *Kollisionsrecht in der Staatengemeinschaft*, [w:] *Festschrift für Hans Stoll*, Tübingen 2005, s. 550 i nast.; J. P a z d a n, *Ku jednolitemu międzynarodowemu prawu spadkowemu*, Rejent 2005, nr 3, s. 9 i nast.; D. L e h m a n n, *Ernüchternde Entwicklung beim Europäischen Erbrecht*, *Familie-Przternerschaft-Recht* 2008, z. 5, s. 203 i nast.; M. P a z d a n, *Prace nad jednolitym międzynarodowym prawem spadkowym w Unii Europejskiej*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie*, red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak, Katowice-Kraków 2009, s. 589-596; M. Z a ł u c k i, *Ku jednolitemu prawu spadkowemu w Europie. Zielona Księga Komisji Wspólnot Europejskich o dziedziczeniu i testamentach*, *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego Porównawczego* 2009, z. 1, s. 103-118.

² Bruksela dnia 14 października 2009 r. KOM (2009) 154 – wersja ostateczna, 2009/157 (COD).

2012 r. rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego³. Dla uproszczenia w dalszych rozważaniach będzie ono nazywane rozporządzeniem z 2012 r. lub rozporządzeniem w sprawach spadkowych z 2012 r. (skrót: rozp. sp.).

Rozporządzenie wprowadza daleko idące zmiany w międzynarodowym prawie spadkowym.

Zasługują one na zainteresowanie wszystkich środowisk prawniczych. Już jednak dziś ogólna orientacja w treści postanowień rozporządzenia może się okazać przydatna przy okazji sporządzania testamentów, w tym testamentów notarialnych.

Istotne dla dalszych wywodów są następujące daty: 4 lipca 2012 r. – data uchwalenia rozporządzenia, 27 lipca 2012 r. – data ukazania się Dziennika Urzędowego UE z tekstem rozporządzenia, 16 sierpnia 2012 r. – data wejścia w życie rozporządzenia (por. art. 84 ust. 1), 5 lipca 2012 r. – data rozpoczęcia stosowania art. 79-81, 16 stycznia 2014 r. – data rozpoczęcia stosowania art. 77 i 78 i 17 sierpnia 2015 r. – data rozpoczęcia stosowania rozporządzenia w całości (por. art. 84 ust. 2 rozp. sp.).

2. Zakres zastosowania rozporządzenia

Zasięg regulacji rozporządzenia jest szeroki. Wskazuje na to już jego tytuł. Rozporządzenie obejmuje zagadnienia z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego i prawa prywatnego międzynarodowego związane z określaniem losów majątku po osobie zmarłej.

Znajduje to potwierdzenie w art. 1 ust. 1 zd. 1 rozp. sp., który stanowi, że „rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia majątku po osobach zmarłych”. W pkt. 9 preambuły wyjaśniono, że zakres rozporządzenia obejmuje „wszystkie formy przejścia składników majątku, praw i obo-

---

Por. A. Wysocka, *Projekt jednolitego międzynarodowego prawa spadkowego państw Unii Europejskiej*, Kwartalnik Prawa Prywatnego (KPP) 2010, nr 1, s. 173 i nast.; K. Schurig, *Das internationale Erbrecht wird europäisch – Bemerkungen zur kommenden Europäischen Verordnung*, [w:] *Festschrift für Ulrich Spellenberg*, Sellier 2011, s. 343-353.

³ Dz.Urz. UE z 27 lipca 2012, L 201/107.

wiązków na skutek śmierci, czy to na podstawie dobrowolnego rozrządzenia na wypadek śmierci, czy to w drodze dziedziczenia ustawowego”.

Równocześnie jednak lista wyłączeń z zakresu zastosowania rozporządzenia zamieszczona w art. 1 ust. 2 jest obszerna. Składa się z 12 punktów. Spośród nich na szczególną uwagę zasługują postanowienia wyłączające:

1) kwestie związane z małżeńskimi ustrojami majątkowymi oraz ustrojami majątkowymi w stosunkach uznawanych zgodnie z prawem dla nich właściwym za mające skutki porównywalne do małżeństwa (art. 1 ust. 2 pkt d),

2) ważność formalną ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci (art. 1 ust. 2 pkt f),

3) prawa i dobra powstające lub przenoszone inaczej niż w drodze dziedziczenia, na przykład na drodze darowizn, współwłasności z zastrzeżeniem przejścia prawa na pozostającego przy życiu współwłaściciela, funduszy emerytalnych, umów ubezpieczenia oraz umów o podobnym charakterze (art. 1 ust. 2 pkt g),

4) ocenę charakteru praw rzeczowych (art. 1 ust. 2 pkt k),

5) wszelkie wpisy do rejestru praw do nieruchomości lub rzeczy ruchomych, łącznie z wymaganiami prawnymi dotyczącymi takich wpisów oraz skutki wpisu lub braku wpisu takich praw do rejestru (art. 1 ust. 2 pkt l).

Przepisy rozporządzenia z 2012 r. znajdują oczywiście zastosowanie do zapisu windykacyjnego, choć w tym przypadku mamy do czynienia jedynie z sukcesją singularną.

3. Jurysdykcja polskich notariuszy w sprawach spadkowych

W rozdziale II rozporządzenia uregulowano jurysdykcję w sprawach spadkowych. Ogólna norma z art. 4 posługuje się w tym zakresie łącznikiem miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci. W dalszych przepisach przewidziano od tego liczne wyjątki. Między innymi w art. 5 dopuszczono umowy prorogacyjne, w przypadku gdy prawo wybrane przez zmarłego (na podstawie art. 22 rozp. sp.) jest prawem państwa członkowskiego, przyznające jurysdykcję wyłączną sądowi lub sądom tego państwa. Mogą być one zawierane przez zainteresowane

strony na piśmie. Powinny być zaopatrzone datą i podpisane przez strony (art. 5 ust. 2).

Natomiast określenie właściwości poszczególnych organów w sprawach spadkowych pozostawiono ustawodawcy krajowemu (art. 2 rozp. sp.). W tym kontekście nie dziwi więc definicja „sądu” przyjęta w art. 3 ust. 2 rozp. sp. W myśl tego przepisu termin „sąd” oznacza „każdy organ sądowy i wszystkie inne organy oraz przedstawiciele zawodów prawniczych właściwych w sprawach spadkowych, którzy wykonują funkcje sądowe lub działają na podstawie przekazania uprawnień przez organ sądowy lub działają pod kontrolą organu sądowego, pod warunkiem, że takie inne organy i przedstawiciele zawodów prawniczych zapewniają gwarancje bezstronności i prawa wszystkich stron do bycia wysłuchanymi oraz pod warunkiem, że ich orzeczenia na mocy prawa państwa członkowskiego, w którym działają: a) mogą być przedmiotem zaskarżenia do organu sądowego lub ponownego rozpoznania przez organ sądowy, oraz b) mają moc i skutek podobne do orzeczenia organu sądowego w takiej samej sprawie”.

W pkt. 20 preambuły podkreślono, że przytoczona wyżej definicja „sądu” obejmuje także notariuszy, jeśli prawo krajowe przyznaje im kompetencje, o których w definicji tej jest mowa. Warto też przytoczyć zd. 1 pkt 21 preambuły, które brzmi: „Niniejsze rozporządzenie powinno umożliwiać wszystkim notariuszom, którzy są właściwi w państwach członkowskich w sprawach spadkowych, wykonywanie tych uprawnień”.

Z tych stwierżeń wynika, że wejście w życie rozporządzenia w sprawach spadkowych z 2012 r. nie zagraża kompetencji przyznanej polskim notariuszom mocą ustawy z 24 sierpnia 2007 r. (Dz.U. nr 181, poz. 1297) do sporządzania notarialnych poświadczeń dziedziczenia.

Brak też przeszkód do wyposażenia polskich notariuszy przez naszego ustawodawcę w kompetencję do sporządzania europejskich poświadczeń spadkowych, uregulowanych w rozdziale VI rozporządzenia. Możliwość taką stwarza art. 64 rozp. sp. Jednocześnie z art. 62 ust. 3 wynika, że europejskie notarialne poświadczenie spadkowe nie zastępuje (nie likwiduje) krajowego notarialnego poświadczenia dziedziczenia. Korzystanie z europejskiego poświadczenia spadkowego nie jest bowiem obowiązko-

we (art. 62 ust. 2 rozp. sp.). Zapewnia jednak daleko idące korzyści i ułatwienia w sytuacji, gdy spadek znajduje się w kilku państwach. Według art. 69 ust. 1 rozp. sp. „poświadczenie rodzi skutki we wszystkich państwach członkowskich bez wymogu stosowania jakiegokolwiek szczególnej procedury”.

W polskim piśmiennictwie utrwalił się już zwrot „jurysdykcja polskich notariuszy”⁴. Zwrot ten jest szczególnie przydatny przy określaniu kompetencji notariuszy do sporządzania poświadczeń spadkowych. W odniesieniu do naszego kraju przyjmuje się więc, iż jurysdykcja polskich notariuszy w rozpatrywanym zakresie powinna odpowiadać jurysdykcji polskich sądów przewidzianej dla sądowego stwierdzenia nabycia spadku⁵.

Zachętę do przyjęcia tezy, że polskim notariuszom – pod rządem rozporządzenia w sprawach spadkowych z 2012 r. – przysługuje jurysdykcja do potwierdzania dziedziczenia w takim samym zakresie jak polskim sądom, zawiera wskazówka zamieszczona w zd. 2 pkt 21 preambuły. Po wyposażeniu polskich notariuszy przez ustawodawcę krajowego w kompetencję do wydawania europejskich poświadczeń spadkowych dotyczyć to będzie obu postaci notarialnych poświadczeń spadkowych (a więc zarówno krajowego poświadczenia dziedziczenia, jak i europejskiego poświadczenia spadkowego).

---

⁴ Por. M. P a z d a n, *Notariat a prawo prywatne międzynarodowe (uwagi ogólne)*, Rejent 1995, nr 9, s. 197 i nast.; t e n ż e, *Czynności notarialne w międzynarodowym prawie spadkowym*, Rejent 1995, nr 4, s. 100; t e n ż e, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia a prawo prywatne międzynarodowe*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Oleszce*, red. A. Dańko-Roesler, J. Jacyszyn, M. Pazdan, W. Popiołek, Warszawa 2012, s. 423 i nast.; W. S a l a g i e r s k i, *Pozycja notariusza w systemie organów ochrony prawnej*, Rejent 2001 nr 5, s. 180 i nast.; A. O l e s z k o, *Prawo o notariacie. Część ustrojowa*, Kluczbork-Lublin 2009, s. 65 i nast.; A. J. S z e r e d a, *Jurysdykcja notarialna*, Łódzki Biuletyn Notarialny 2011, nr 9, s. 71 i nast.; M. Ł. K r ó l, *Kilka słów o praktyce notarialnej i roli notariusza w kształtowaniu stosunków prawnych (perspektywa teoretycznoprawna)*, Rejent 2006, nr 7-8, s. 40 i nast.; t e j ż e, *Jurysdykcja notariusza z perspektywy teoretycznoprawnej*, [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego, prawa o notariacie i prawa europejskiego ofiarowane Panu Rejentowi R. Szykowi*, red. E. Drozd, A. Oleszko, M. Pazdan, Kluczbork 2007, s. 421 i nast.

⁵ Por. M. P a z d a n, *Notarialne poświadczenie...*, s. 426 i nast.

4. Wybór prawa właściwego w sprawach spadkowych w ustawie z 2011 r. i rozporządzeniu z 2012 r.

Ustawę o prawie prywatnym międzynarodowym z 1965 r.⁶, obowiązującą od 1 lipca 1966 r., zastąpiła ustawa z 4 lutego 2011 r.⁷ Weszła ona w życie 16 maja 2011 r.⁸

Pojawienie się regulacji europejskiej o randze rozporządzenia stwarza konieczność uwzględnienia tego faktu w regulacjach krajowych.

Data rozpoczęcia stosowania rozporządzenia w całości jest wprawdzie dość odległa (17 sierpnia 2015 r.), już dziś jednak warto uwzględnić to, co nas czeka w niedalekiej przyszłości w rozważanym zakresie. Z rozpoczęciem stosowania rozporządzenia trzeba się liczyć zwłaszcza przy dokonywanych obecnie rozrządzeniach spadkowych. Ich skutki, powiązane ze śmiercią testatora, mogą wszak nastąpić już w czasie stosowania rozporządzenia.

Warto więc uswiadomić sobie podobieństwa i różnice pomiędzy unormowaniem właściwości prawa w sprawach spadkowych w ustawie z 2011 r. i rozporządzeniu z 2012 r.

Twórcy obu tych aktów zdecydowali się na dopuszczenie w sprawach spadkowych wyboru prawa⁹. Norma kolizyjna przewidująca wybór prawa uzyskała w obu aktach pierwszeństwo przed normami kolizyjnymi posługującymi się łącznikami obiektywnymi.

Oba akty przewidują w przepisach ustanawiających ogólną zasadę dotyczącą wyboru jedynie ograniczony wybór prawa.

Obok tych podobieństw zachodzą pomiędzy obu unormowaniami istotne różnice. Zgodnie z art. 64 ust. 1 ustawy z 2011 r. spadkodawca w testamencie lub w innym rozrządzaniu na wypadek śmierci może poddać sprawę spadkową swojemu prawu ojczystemu, prawu miejsca swojego

---

⁶ Dz.U. nr 46, poz. 290 ze zm.

⁷ Dz.U. nr 80, poz. 432.

⁸ Wnikliwą analizę zagadnień intertemporalnych występujących na styku ustawy z 1965 r. i ustawy z 2011 r. przeprowadził M. K ł o d a, *Zagadnienia międzyczasowe nowego prawa prywatnego międzynarodowego*, KPP 2011, z. 2, s. 507 i nast.

⁹ Na temat wyboru prawa w ustawie z 2011 r. por. J. P a z d a n, *Wybór prawa w sprawach spadkowych w ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r.*, Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego 2011, t. 9, s. 9 i nast.

zamieszkania albo prawu miejsca swojego zwykłego pobytu bądź z chwili dokonania czynności, bądź z chwili śmierci.

Z kolei w myśl art. 22 ust. 1 rozp. sp. „każdy może dokonać wyboru prawa państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili dokonania wyboru lub w chwili śmierci, jako prawa, któremu podlega ogół spraw dotyczących jego spadku”.

Jak z tego wynika, możliwości wyboru prawa wedle ustawy z 2011 r. są szersze.

Zgodnie z art. 83 ust. 1 rozp. sp. „rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r.” Datą początkową rozpoczęcia stosowania rozporządzenia – w myśl art. 84 ust. 2 – jest właśnie data 17 sierpnia 2015 r.

Jest oczywiste, że jeśli spadkodawca dokona dziś wyboru któregośkolwiek spośród praw określonych w art. 64 ust. 1 ustawy z 2011 r. i umrze najpóźniej 16 sierpnia 2015 r., jego wybór prawa będzie skuteczny. Nasuwa się natomiast pytanie, jakie będą losy dokonanego dziś wyboru innego prawa niż prawo ojczyste spadkodawcy, jeżeli śmierć spadkodawcy nastąpi 17 sierpnia 2015 r. lub po tej dacie? Odpowiedzi na to pytanie udziela art. 83 ust. 2 rozp. sp., stanowiąc, że do ważności wyboru wystarczy, że „jest on ważny na podstawie przepisów prawa prywatnego międzynarodowego, które obowiązywały w chwili dokonania wyboru w państwie, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu lub w którymkolwiek z państw, którego obywatelstwo posiadał”. W art. 83 ust. 2 rozp. sp. znajduje się jeszcze druga doniosła reguła: „w sytuacji, w której zmarły przed dniem 17 sierpnia 2015 r. dokonał wyboru prawa właściwego dla dziedziczenia, wybór ten jest ważny, o ile spełnia warunki określone w rozdziale III” rozporządzenia.

Na tle art. 83 rozp. sp. nasuwają się następujące wskazówki praktyczne dla polskich notariuszy: a) jeżeli testator w chwili dokonania wyboru prawa ma miejsce zwykłego pobytu w Polsce lub jest obywatelem polskim, wybór prawa dokonany zgodnie z przepisami polskiej ustawy z 2011 r. zachowa moc, jeśli nawet jego śmierć nastąpi 17 sierpnia 2015 r. lub po tej dacie, b) jeżeli testator w chwili dokonania wyboru prawa jest cudzoziemcem lub ma miejsce zwykłego pobytu w obcym państwie, wybór prawa dokonany zgodnie z prawem kolizyjnym państwa, którego testator jest obywatelem lub zgodnie z prawem kolizyjnym państwa, w którym

ma on miejsce zwykłego pobytu, zachowa moc, jeśli nawet jego śmierć nastąpi 17 sierpnia 2015 r. lub po tej dacie, c) jeżeli testator w chwili dokonania wyboru prawa jest cudzoziemcem lub ma miejsce zwykłego pobytu w innym państwie niż Polska, wybór prawa dokonany zgodnie z postanowieniami rozporządzenia w sprawach spadkowych zachowa moc, choćby ani kolizyjne prawo ojczyste testatora ani prawo kolizyjne państwa, w którym ma on (w chwili dokonania wyboru) miejsce zwykłego pobytu nie przewidywało wyboru prawa i choćby jego śmierć nastąpiła 17 sierpnia 2015 r. lub po tej dacie.

5. Poszukiwanie prawa właściwego w braku wyboru prawa

O wiele głębsze różnice dotyczą unormowania właściwości prawa na wypadek braku wyboru prawa. W myśl art. 64 ust. 2 ustawy z 2011 r. w razie braku wyboru prawa sprawa spadkowa podlega prawu ojczystemu spadkodawcy z chwili jego śmierci (czyli prawu państwa, którego był on obywatelem w tej dacie). Jeżeli spadkodawca był bezpaństwowcem – zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy z 2011 r. – właściwe jest prawo jego miejsca zamieszkania z chwili śmierci, a jeżeli nie ma miejsca zamieszkania – prawo państwa, w którym ma miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Te same reguły należy stosować w sytuacji, gdy nie można ustalić obywatelstwa spadkodawcy albo nie można ustalić treści prawa ojczystego.

Odmienną drogą kroczy ustawodawca europejski. W art. 21 ust. 1 rozp. sp. posłużył się on (jako zasadniczym) łącznikiem miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy. W myśl tego przepisu, jeżeli przepisy rozporządzenia nie stanowią inaczej, prawem właściwym dla ogółu spraw dotyczących spadku jest prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci.

Równocześnie w art. 21 ust. 2 rozp. sp. zamieszczono tzw. regułę korekcyjną. Zgodnie z tym przepisem, w przypadku gdy wyjątkowo, ze wszystkich okoliczności sprawy jasno wynika, że w chwili śmierci zmarły był w sposób oczywisty bliżej związany z państwem innym niż państwo jego miejsca zwykłego pobytu, prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo tego innego państwa. Państwem tym może być na przykład państwo, którego spadkodawca był obywatelem lub w którym przez większość swego życia mieszkał.

6. Prawo właściwe do oceny rozrządzeń *mortis causa*

Statut spadkowy, ustalony na podstawie art. 64 ustawy z 2011 r., nie obejmuje oceny ważności testamentów i innych rozrządzeń na wypadek śmierci. Zgodnie z art. 65 ustawy z 2011 r. kwestie te podlegają prawu ojczystemu spadkodawcy z chwili sporządzenia czynności, o którą chodzi. W sytuacji opisanej w art. 3 ustawy z 2011 r. prawa właściwego poszukuje się zgodnie ze wskazówkami zamieszczonymi w tym przepisie.

Przepis art. 65 ustawy z 2011 r. nie obejmuje jednak formy testamentu i innych rozrządzeń na wypadek śmierci. Właściwość prawa dla formy testamentu (jego sporządzenia i odwołania) reguluje bowiem konwencja haska z 5 października 1961 r.¹⁰, o czym przypomniano w art. 66 ust. 1 ustawy z 2011 r. Natomiast mocą art. 66 ust. 2 ustawy z 2011 r. postanowienia konwencji rozciągnięto na wymagania w zakresie formy innych niż testamenty rozrządzeń na wypadek śmierci (a więc na wymagania w zakresie formy umowy o dziedziczenie, dopuszczalnej m.in. w Niemczech i Austrii).

Z tego, co powiedziano wyżej, wynika, że na tle ustawy z 2011 r. niedopuszczalny jest wybór prawa do oceny ważności testamentu lub innej czynności prawnej zawierającej rozrządzenia na wypadek śmierci. Prawo w tym zakresie właściwe wskazywane jest przez normy kolizyjne posługujące się łącznikami obiektywnymi.

Z odmienną sytuacją mamy do czynienia w świetle postanowień rozporządzenia z 2012 r.

W rozporządzeniu uregulowano oddzielnie właściwość prawa dla rozrządzeń na wypadek śmierci innych niż umowy dotyczące spadku (art. 24 rozp. sp.) oraz dla umów dotyczących spadku (art. 25), w obu zakresach bez wymagań odnoszących się do formy, którym poświęcono oddzielne przepisy (art. 27 i art. 28). Dla tych czynności przewidziano też wybór prawa właściwego (art. 24 ust. 2 i art. 25 ust. 3 rozp. sp.), niedopuszczalny dla nich według ustawy z 2011 r.

---

¹⁰Dz.U. z 1969 r., nr 34, poz. 284. Na jej temat por. A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*, Warszawa-Kraków 1976, s. 43 i nast. Por. też dotyczące jej stosowania postanowienie SN z 15 maja 2009 r., III CSK 338/08, z głosem J. Pa z d a n, PPPM 2011, t. 8, s. 138 i nast.

W myśl art. 24 ust. 1 rozp. sp. dopuszczalność oraz ważność materialna rozrządzenia na wypadek śmierci innego niż umowy dotyczące spadku, podlegają prawu, które na mocy postanowień rozporządzenia byłoby prawem właściwym dla dziedziczenia po osobie dokonującej rozrządzenia, gdyby osoba ta zmarła w dniu dokonania rozrządzenia.

Przepis art. 24 ust. 1 rozp. sp. respektuje więc zasadniczo subokreślnik temporalny, którym posługuje się reguła ogólna z art. 21 ust. 1 rozp. sp. Przypomnijmy, że zgodnie z tą regułą do oceny dopuszczalności i ważności materialnej rozporządzenia *mortis causa* niebędącego umową (a więc dla testamentu) właściwe jest prawo państwa, w którym spadkodawca ma miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Jednocześnie posługuje się założeniem, że śmierć nastąpiła w dniu dokonania rozrządzenia *mortis causa* (sporządzenia testamentu).

W rzeczywistości więc na podstawie tego przepisu w powiązaniu z art. 21 ust. 1 rozp. sp., prawem właściwym w rozważanym zakresie będzie zasadniczo prawo państwa miejsca zwykłego pobytu testatora w chwili dokonania rozrządzenia, chyba że zachodzą przesłanki zastosowania reguły korekcyjnej z art. 21 ust. 2 rozp. sp. W tym ostatnim przypadku będzie to prawo ustalone zgodnie z tą regułą (czyli prawo państwa, z którym testator jest ściślej związany niż państwo miejsca zwykłego pobytu w chwili dokonania rozrządzenia).

Wybór prawa właściwego do oceny dopuszczalności i ważności materialnej rozrządzeń na wypadek śmierci innych niż umowy dotyczące spadku został uregulowany w art. 24 ust. 2 rozp. sp. Według tego przepisu dokonujący rozrządzenia (testator) może wybrać prawo, które wolno byłoby mu wybrać zgodnie z art. 22 rozp. sp., a więc jedynie prawo ojczyście z chwili dokonania wyboru lub z chwili śmierci (czyli prawo państwa, którego osoba ta jest lub będzie obywatelem we wspomnianych chwilach). Jest to więc kontynuacja koncepcji wyboru ograniczonego.

Z kolei w unormowaniu właściwości prawa do oceny dopuszczalności i ważności materialnej umów dotyczących spadku odróżniono umowy odnoszące się do dziedziczenia po jednej osobie (jednostronne umowy dziedziczenia) i umowy odnoszące się do dziedziczenia po

kilku osobach (wielostronne, a wśród nich zwłaszcza dwustronne umowy dziedziczenia)¹¹.

Jednostronna umowa dziedziczenia w powyższym zakresie, a nadto co do jej skutków między stronami (w tym przesłanek jej rozwiązania) – zgodnie z art. 25 ust. 1 rozp. sp. – podlega prawu, które na mocy rozporządzenia (a więc na podstawie jego art. 21) byłoby prawem właściwym do dziedziczenia po tej osobie, gdyby zmarła w dniu zawarcia tej umowy. W rzeczywistości więc prawem właściwym będzie przy uwzględnieniu art. 21 ust. 1 rozp. sp., prawo państwa miejsca zwykłego pobytu w chwili zawarcia umowy tej osoby, po której dziedziczenie umowa określa, chyba że spełnione są przesłanki reguły korekcyjnej z art. 21 ust. 2 rozp. sp.

O wiele bardziej skomplikowana jest regulacja właściwości prawa dla wielostronnych umów dziedziczenia. Oddzielnie potraktowano w rozporządzeniu kwestię dopuszczalności takiej umowy. W myśl art. 25 ust. 2 ak.1 rozp. sp. wielostronna umowa dziedziczenia jest dopuszczalna wyłącznie wtedy, gdy jest dopuszczalna według każdego z praw, którym na mocy rozporządzenia (czyli na podstawie jego art. 21) podlegałoby dziedziczenie po stronach umowy, przy założeniu, że zmarły one w dniu zawarcia umowy.

Dopiero w sytuacji, gdy w myśl prawa wskazanego przez art. 25 ust. 2 rozp. sp. dana wielostronna umowa dziedziczenia jest dopuszczalna, przystępujemy do poszukiwania prawa właściwego do oceny jej ważności materialnej i skutków między stronami (w tym przesłanek jej rozwiązania). Zgodnie z art. 25 ust. 2 ak. 2 prawem tym ma być prawo najściślej z tą umową związane spośród praw ustalonych według wskazówki zamieszczonej w art. 25 ust. 2 ak. 1 rozp. sp. Krąg tych praw będą zasadniczo stanowić prawa państw, w których w chwili zawarcia umowy mają miejsce zwykłego pobytu strony umowy. W miejsce prawa państwa miejsca zwykłego pobytu stron umowy o dziedziczenie (na mocy

---

¹¹ Na temat problematyki kolizyjnej umów dziedziczenia w dotychczasowym stanie prawnym por. M. P a z d a n, *O umowach dziedziczenia zawieranych przed polskim notariuszem*, Rejent 1996, nr 4-5, s. 60 i nast.; t e n ż e, *Czynności notarialne w międzynarodowym prawie spadkowym*, Rejent 1998, nr 4, s. 99 i nast.

art. 21 ust. 2 rozp. sp.) może jednak wejść prawo państwa, z którym strona umowy jest ściślej związana.

Przepis art. 25 ust. 3 rozp. sp. reguluje wybór prawa zarówno dla jednostronnej, jak i wielostronnej umowy dziedziczenia. Przewiduje on jedynie ograniczony wybór prawa. Dopuszcza mianowicie wybór przez strony umowy prawa, które osoba lub jedna z osób, których spadku umowa dotyczy, mogła wybrać zgodnie z art. 22 rozp. sp. Chodzi tu więc o prawo państwa, którego obywatelem jest osoba, której spadku umowa dotyczy lub jedna z osób, których spadku umowa dotyczy w chwili zawarcia umowy (dokonania wyboru) lub której obywatelem będzie w chwili śmierci.

Elementy składowe „ważności materialnej” opisano w art. 26 rozp. sp. Pojęcie to obejmuje: a) zdolność do dokonania rozrządzenia na wypadek śmierci, b) szczególne przyczyny uniemożliwiające rozrządzenie na rzecz określonych osób lub uniemożliwiające danej osobie otrzymanie majątku spadkowego po osobie dokonującej rozrządzenia, c) dopuszczalność przedstawicielstwa przy dokonywaniu rozrządzeń na wypadek śmierci, d) interpretację (reguły wykładni) rozrządzenia, e) wady oświadczenia woli („oszustwo, przymus, błąd oraz wszelkie inne kwestie związane ze zgodą lub zamiarem osoby dokonującej rozrządzenia”).

Prawo właściwe w zakresie wymagań dotyczących formy rozrządzeń *mortis causa* dokonanych na piśmie wskazuje art. 27 rozp. sp. Przepis ten w art. 27 ust. 1 przewiduje alternatywną właściwość prawa: a) państwa, w którym dokonano rozrządzenia lub zawarto umowę dotyczącą spadku, b) państwa, którego obywatelstwo testator lub co najmniej jedna z osób, do spadku po których odnosi się umowa dotycząca spadku, mieli albo w chwili dokonania rozrządzenia lub zawarcia umowy, albo w chwili śmierci, c) państwa, w którym testator lub co najmniej jedna z osób, do spadku po których odnosi się umowa dotycząca spadku, zamieszkiwali albo w chwili dokonania rozrządzenia lub zawarcia umowy, albo w chwili śmierci, d) państwa, w którym testator lub co najmniej jedna z osób, do spadku po których odnosi się umowa dotycząca spadku, mieli miejsce zwykłego pobytu albo w chwili dokonania rozrządzenia lub zawarcia umowy, albo w chwili śmierci, lub e) w przypadku nieruchomości – państwa, w którym położona jest nieruchomość.

Z faktu, iż w powyższym przepisie mamy do czynienia z alternatywną właściwością prawa wynika, że przy dokonaniu rozrządzenia na wypadek śmierci wystarczy dopełnić wymagania w zakresie formy przewidziane w którymkolwiek ze wskazanych w art. 27 ust. 1 rozp. sp. systemów prawnych. Żaden z tych systemów nie jest uprzywilejowany.

W zakresie formy testamentu przepis art. 27 ust. 1 rozp. sp. odzwierciedla rozwiązania przewidziane w art. 1 konwencji haskiej z 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych. Stanowiły one również wzorzec dla stworzonej w tym przepisie regulacji właściwości prawa dla wymagań dotyczących formy umów dziedziczenia.

W art. 27 rozp. sp. na uwagę zasługują też dwie reguły kwalifikacyjne. Pierwsza, wypowiedziana w art. 27 ust. 1 *in fine*, skonstruowana zgodnie z założeniami metody kwalifikacji nazywanej kwalifikacją według *legis causae*, odnosi się do rozumienia występującego w art. 27 ust. 1 pkt c) pojęcia miejsca zamieszkania. W myśl art. 27 ust. 1 *in fine* ustalenie, czy testator lub strona umowy o dziedziczenie mieli miejsce zamieszkania w danym państwie członkowskim, podlega prawu tego państwa. Identyczna wskazówka znajduje się w art. 1 ust. 3 konwencji haskiej z 1961 r., z tym jednak, iż na mocy art. 9 konwencji każde państwo przystępujące do konwencji może zastrzec, że (z wyłączeniem art. 1 ust. 3) miejsce zamieszkania spadkodawcy określane będzie według *legis fori*.

Druga reguła kwalifikacyjna dotyczy sposobu traktowania ograniczenia dopuszczalnych form rozrządzenia na wypadek śmierci ze względu na wiek, obywatelstwo lub inne kwalifikacje osobiste testatora lub strony umowy o dziedziczenie. Ograniczenia takie – w myśl art. 27 ust. 3 rozp. sp. – należy traktować jako dotyczące formy. To samo dotyczy kwalifikacji wymaganych od świadków rozrządzenia *mortis causa*. W podobnym duchu sformułowany jest art. 5 konwencji haskiej.

Przepis art. 27 ust. 2 zd. 1 rozp. sp. rozciąga stosowanie art. 27 ust. 1 na rozrządzenia *mortis causa* zmieniające lub odwołujące wcześniejsze rozrządzenia. W myśl art. 27 ust. 2 zd. 2 rozp. sp. zmiana lub odwołanie wcześniejszego rozrządzenia są również ważne pod względem formy, jeśli przy ich dokonaniu zachowano wymagania któregośkolwiek z praw, na podstawie którego, zgodnie z art. 28 ust. 1 rozp. sp., ważne było to

wcześniejsze rozrządzenie na wypadek śmierci, które zostało zmienione lub odwołane.

7. Stosunek rozporządzenia do konwencji

Polskę łączą z wielu państwami konwencje bilateralne zawierające unormowania kolizyjne w sprawach spadkowych. Są wśród nich zarówno państwa członkowskie Unii (Węgry, Słowenia, Austria, Litwa, Łotwa, Estonia, Rumunia, Czechy, Słowacja, Bułgaria), jak i państwa nienależące do Unii (państwa powstałe po rozpadzie Jugosławii – z wyjątkiem Słowenii, Kuba, Libia, KRL-D, Białoruś, Rosja, Ukraina, Wietnam).

Z mocy art. 75 ust. 2 rozp. sp. rozporządzenie ma pierwszeństwo przed postanowieniami konwencji bilateralnych dotyczących spraw spadkowych łączących Polskę z pierwszą grupą państw. Natomiast odpowiednie postanowienia mieszczące się w konwencjach łączących Polskę z drugą grupą państw – zgodnie z art. 75 ust. 1 rozp. sp. – pozostają w mocy, a rozporządzenie nie stanowi przeszkody do ich stosowania.

Oddzielnie uregulowano losy konwencji haskiej z 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych. W myśl art. 75 ust. 1 ak. 2 rozp. sp. państwa członkowskie będące jej stronami (a więc także Polska) nadal stosują (w miejsce art. 27 rozporządzenia) jej postanowienia w odniesieniu do wymagań dotyczących formy testamentów z testamentami wspólnymi włącznie.

Dr hab. Jadwiga Pazdan – prof. UKSW, Kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego WPiA UKSW.